

ТІЛ ДАМУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК БАҒЫТТАРЫ

Г.Г. Қаржауова, аға оқытушы

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті

Мақалада тілдік емес оқу орындарының қазақ тілі сабақтарында жүргізілетін тілдік әдіс-тәсілдерді жүйелеу және пайдалану мәселелері жөнінде сөз болады

В статье рассматривается проблема систематизации и использования методов и приемов изучения казахского языка в аудиториях с неказахским языком обучения

The problem of systematization and use of methods and way of the Kazakh language studying in audiences with not Kazakh languages of training is considered in the article.

Жоғары оқу орындарында оқып жүрген студенттердің жалпы білім деңгейінің қандай екенін білдіретін негізгі көрсеткіштерінің бірі-олардың еркін сөйлеп, сауатты жаза білу. Өкінішке орай, орыс тілді дәрісханаларда оқитын студенттердің арасында өз ана тілінде сауатты жаза білмейтіндер, ойын анық та түсінікті етіп жатық тілмен жеткізе алмайтындар жиі ұшырасады.

Осындай жәйттарды ескере отырып, тілдік емес оқу орындарында оқытылатын қазақ тілі сабақтарын студенттердің жазу сауаттылығын арттыруға және тіл дамытуға бағыттап өткізуге тура келеді. Ана-тілін қадірлеуге үйрету-оқытушының құрметті борышы. Сондықтан қазақ тілі сабағы барысында естен шығаруға болмайтын негізгі мақсат - жастарды еркін, жақсы әрі жатық сөйлеуге, сауатты жазуға, айтайын деген ойын дәл жеткізе білуге баулу, ана-тілінің шексіз мол мүмкіндіктері мен сарқылмас байлығын дұрыс пайдалана білуге дағдыландыру, әдемі де әуенді, үйлесімді әрі ұйқасымды сөйлесудің, сауатты жазудың үлкен өнер екендігін ұғындыру. Орыс тілді дәрісханаларда оқитын студенттердің кейін еңбекке араласқан кезде мемлекеттік мәртебе алған тілде сөйлеуін болдырмау-біздің қазіргі басты міндетіміз.

Осы міндеттерді шешуге бірқатар шаралар іске асырылып жатыр. Тіліміздің мәртебесі көтеріліп, ғылым тілі, қоғам тілі болып қалыптасып келеді. Оқу орнына қабылданған студенттер қазақ тілін мектептен оқып келгенмен, тілді меңгеру деңгейі әртүрлі болып келеді. Тілді білмейтін, аз білетін, жаңадан үйреніп жүрген студенттер негізінен қазақ тілінің грамматикасымен танысып ауызекі сөйлеуге қадамдар жасаса, тілді біркелкі дәрежеде білетін студенттер қазақ тілінің грамматикасын терең меңгеру, әдеби тілмен жете танысу, мамандыққа қатысты лексиканы игеру бағытында жұмыс істейді. Сонымен қатар қазақ ақын-жазушыларының өмірі мен ұлыстардың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, мамандық тақырыбындағы мәтіндермен танысып, газет-журнал материалдарымен жұмыстанады.

Орыс тілді дәрісханаларда қазақ тілін жүргізудің жетілген, сауатты сөйлесе білу қарым-қатынасын қалыптастыру, өз ойын жеткізе білуге үйрету қызметімен қатар танымдық-тәрбиелік мәні де бар. Бұл пәннің көмегімен адамгершілікке тәрбиелеу, ұлттық психологияны таныту, қалыптастыру, әдет-ғұрып, салт-дәстүрмен таныстыру жұмыстарын жүзеге асыруға болады.

Тіл дамытудың, студенттердің сөздік қорын дамытудың көптеген әдіс-тілдері бар. Олар: ережелерді меңгерту, сұрақ-жауап, мәтін бойынша сабақ өткізу, қайталау әдісі, жаттығу әдісі, сөйлесу-жаттау әдістері, сөздікпен жұмыс істеу, аударма т.б. Өзімнің

педагогикалық тәжірибеде осы аталған әдіс-тілдердің ішінен, әсіресе, мамандыққа қатысты лексиканы меңгерту, баспасөз материалдарын сабаққа пайдалану, жаңа сөздермен жұмыс істеу тәсілін жиі қолданамын.

Қарапайымнан күрделіге аяқ басу барысында тақырыптардың аясы да кеңейіп, студенттер өз мамандықтарына қатысты жайларды ұғынғылары келетінін байқатады. Әрине, ауыл шаруашылығының ауқымы кең. Оған қатысы жоқ ғылым саласы мүлде аз. Егіншілік, мал, өсімдік шаруашылығы, мал және өсімдік аурулары, зиянкестері, ауыл шаруашылығының экономикасы, қаржы және несие, ауыл шаруашылығын механикаландыру, ветеринарлық медицина және санитария, электрмен жабдықтау, жол қозғалысы мен қауіпсіздігін ұйымдастыру, топырақтану, ауыл шаруашылық өнімдерінің технологиясы т.б. Оның үстіне жаңа атаулар пайда бола бастады, ауыл шаруашылығына қатысты көптеген жаңа ұғымдар қалыптасты.

Мамандыққа байланысты лексиканы меңгертудің тиімді жолы күнделікті баспасөз беттеріндегі «МАЙ күнделігі», «Экономика жаңалықтары», «Экономика – ел айнасы», «Қаржы-қаражат» айдарымен берілетін материалдарды пайдалану. Қазақстандағы банк жүйесі, салық жүйесі, қаржы және несие мәселелеріне байланысты жазылған материалдарды қазақ тілі сабағында ұтымды пайдалану – студенттердің қазақ тілі пәніне деген қызығушылығын оятады.

Баспасөз бетіндегі материалдарды сабақ үстінде пайдалану әдісінің де тіл дамытуға тигізер пайдасы зор. Газетті пайдаланудың мынадай тәрбиелік мәндері болады: Біріншіден, дүниеде болып жатқан өзгерістерді дер кезінде ұқтырып, оның себеп-салдарын түсіндіреді. Екіншіден, газетті оқытудың білімдік мақсаты да үлкен. Ол студенттің дүниетанымын кеңейтіп, әлемде болып жатқан жағдайларға сын көзбен қарауға тәрбиелейді. Сондықтан да газетпен жұмыс орыс тілді дәрісханада қазақ тілін оқытуда, студенттердің сөздік қорын дамытуда елеулі рөл атқарады. Бірақ бірден газет материалдарын таңдап, көрсете білу керек. Берілген материалдың студенттің білім дәрежесі мен оқу қабілетіне сәйкес болуы ескеріледі. Керекті материалдарды таңдап алып, онымен жұмыс істеуді мынадай кезеңдерге бөлген қолайлы:

1. Оқымай тұрып, материалдың мазмұнымен таныстыру;
2. Жеке сөздер мен сөз тіркестеріне түсініктемелер беру;
3. Мәтіннің мазмұнын түсіну үшін, жеке жаттығулар өткізу.

Көптеген әдіскерлер газетті іштен оқуды тиімді деп есептейді. Студенттің материалды дұрыс түсінуі үшін мынадай жаттығулар жүргізгенде жақсы нәтижеге жеткізуге болады:

1. Мәтіннің негізгі мазмұнын бірнеше сөзбен әңгімелету;
2. Мәтін бойынша реферат жазғызу;
3. Қысқаша мазмұнын айтқызу;
4. Оқыған мәтін бойынша жоспар құрғызу.

Тіл дамыту барысында жаңа сөздермен жұмыс ерекше орын алады.

Күнделікті сабақ барысында жұмыстың бұл түріне ерекше көңіл бөлінуі керек. Әр сабақ барысында студенттер белгілі бір мөлшерде жаңа сөздерді меңгеруі тиіс. Жаңа сөздерді меңгерудің келесі сатысында оларды сөз тіркесі құрамында қолдану бағытында жұмыстар жүргізіледі. Осылайша сөзді сөз тіркесі құрамында қолдану бағытында жұмыстар жүргізіледі. Сөзді сөз тіркесі құрамында қолдануға жетелей отырып, бірте-бірте сөз тіркестерін сөйлемде қолдануға үйретеміз. Ал сөйлем жасау техникасын меңгерген студенттер өз ойларын дұрыс айтып жеткізе алады. Содан кейін ғана ол сөздердің мәтін құрамында қолданылуы үйретіледі. Бұл бағытта студенттердің болашақ мамандықтарын ескере отырып, қажетті терминдер енгізілген қосымша мәтіндер берген дұрыс. Бұндай мәтіндер студенттердің сабаққа ынтасын арттырады. Жаңа сөздерді бекітудің келесі сатысы олады диалогқа кірістіру болып табылады. Бұл

әдіс жаңа сөздерді берік меңгеруге жол ашып қана қоймайды, студенттердің қазақ тілінде сөйлеу дағдысының жетілуіне көмектеседі.

Тілдік тақырыптың мән-мазмұнының жан-жақты ашылуы, қандай-да бір сабақ түрінің мақсатына жетуі қазақ тілі сабақтарында жүргізілетін жаттығу жұмыстарына да байланысты.

Көрнекті әдіскер, профессор А.В. Текучев жаттығу әдісі жайында «Методика преподавания русского языка в средней школе» деп аталатын еңбегінде: «Жаттығуды практикадан өтілген теориялық материалдың түсіндіруді сипаттайтын әдісі деп қарауға болмайды, ол тілден ұйымдастырған сабақтың қажетті бөлімі және айырып қарауға келмейтін тарауы. Егер тілді оқытуды жаттығуларды қолданбай білім беретін болса, ол өмірден, практикадан, нақтылы тілдік материалдардан қол үзген құрғақ теориялар болып шыққан болар еді,»-дейді.

Әдіскер ғалымдар М.Т.Баранов, А.Р.Прудников жаттығу әдісінің маңыздылығына тоқтала келіп, лексиканы оқытумен байланысты жүргізілетін жаттығу түрлерін сөздік және лексикалық жаттығулар деп екіге бөлінеді. Сөздік және лексикалық жаттығулар бір-бірімен тығыз байланысты, кей жағдайда оларды бір-бірінен айыру қиын, өйткені екеуінің де негізгі сөзбен жұмыс жасау болады дей келіп, лексикалық іскерлікті қалыптастыру үшін жүргізілетін жаттығулар жүйесін жатқызады. Ал сөздік жаттығуларға тілді сезінумен, сөзді дұрыс түсінуі, орынды қолдана білуімен тығыз байланысты сөз тіркестерін жасау, сөйлем құрау, мазмұндама, шығарма жазу жұмыстарын жатқызады.

Тіл дамытуға арналған жаттығу жұмыстарына мынадай әдістемелік талаптар ескерілген жөн:

1. Лексикалық тақырыптық грамматикамен байланыстылығы;
2. Лексикалық тақырыптың тіл дамытумен байланыстылығы;
3. Жаттығуда берілген тілдік тапсырманың айқындығы;
4. Жаттығу мәтінінің тәрбиелік мәнінің болуы;

Тіл дамытуға арналған жаттығуларды үш топқа бөлуге болады:

1. Лексикалық тақырыпты бекітуге және тіл дамытуға бағытталған тақырыптық жаттығулар;
2. Меңгерілген лексикалық тақырыптарға байланысты студенттердің өзіндік шығармашылығын ұштауға бағытталған жаттығулар;
3. Лексикадан алған білімін тексеруге бағытталған бақылау жаттығулары.

Қорыта келгенде, тілдік емес оқу орындағы қазақ тілі сабақтары таза грамматикалық, лексикалық тақырыптарға арналмай, тіл дамытудың тиімді әдіс-тәсілдермен ұштастырыла жүргізілуі тиіс. Олар бір-бірінен ажырамай кешенді түрде жүргізілгенде ғана тіл дамыту жұмыстары өз нәтижесін береді.